

Szolgáltatások és szolgáltatási díjak az orvosegyetemi könyvtárakban*

A dolgozatból megtudjuk, hogy milyen szolgáltatási szinteket, típusokat és használói kategóriákat különböztetnek meg napjainkban a hazai orvosegyetemi könyvtárak, majd a körükben alkalmazott beiratkozási, késedelmi, fénymásolási, nyomtatási, számítógépes irodalomkutatási, hivatkozáselemzési, könyvtárközi kölcsönzési és floppyértékesítési díjak differenciált tételeiről értesülünk összehasonlító táblázatai révén. (E táblázatok többletszolgáltatása, hogy az Állatorvostudományi Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem központi könyvtárainak vonatkozó díjtételei is megtalálhatók bennük.)

Az orvosegyetemi könyvtárak tudományos szakkönyvtári minőségükben az egészségügy és az élettudományok vonatkozásában gyakorlatilag az ország valamennyi oktatásban, kutatásban és gyógyításban dolgozó orvosának és egészségügyi szakemberének rendelkezésére állnak az általuk kínált szakirodalmi és szakinformációs szolgáltatásokkal. A SOTE Könyvtárában pl. az évi 40 ezerre menő látogatásból csupán 50%-nyit abszolválnak a saját egyetem oktatói és polgárai, a látogatások másik felét a budapesti és vidéki orvosok, nővérek, gyógyszerészek, természetgyógyászok stb. jelentkezései teszik ki.

A könyvtárak mindenekelőtt *minimális, kívánatos és maximális* szintet különböztetnek meg szolgáltatásaik között. A szolgáltatások minimuma, tehát a klasszikus olvasótermi használat (a katalógusok és az integrált rendszer igénybevétele, a helyben olvasás, az előjegyeztetés, válasz a szóban feltett kérdésekre) minden magyar állampolgárt díjtalanul illet meg, ha munkájához e szolgáltatáscsoport révén elérhető információra van szüksége. A kívánatos szint körülhatárolása viszonylagos. Itt abból kell kiindulni, hogy másféle szolgáltatást igényel a hallgató, mást a kutató, és ismét mást a klinikus.

Az egyetemi hallgatók a jegyzetek és tankönyvek helyben használatán-kölcsönzésén kívül szívesen veszik igénybe a videót is, amely lehetővé teszi pl. a speciális sebészeti műtétek többszöri megnézését, amikor a tankönyvi képanyag és az egyszeri élő demonstráció nem bizonyul elegendőnek a fogások elsajátításához. Ma már valamennyi hallgatónak e-mail száma is van: vele nagyrészt a könyvtárban szokás élni. Végül (különösképpen a vizsgaidőszakban) az egyetemi

ifjúság tanulószobának használja a könyvtárat. E szolgáltatások mindegyike ingyenes.

A tanárok és egyéb szakemberek nemcsak oktatnak, hanem kutatnak és gyógyítanak is. Ehhez színvonalas könyvtári szolgáltatásokra van szükségük, ami elsődlegesen a kérések pontos és gyors kielégítésében valósul meg. Számukra a nemzetközi adatbázisokból, a tudományos folyóiratokból, az újonnan megjelent könyvekből a tudományos kutatások legfrissebb eredményeit kell közvetíteni, nem kevésbé retrospektív bibliográfiákat, hivatkozáselemzéseket stb. készíteni, illetve az Internet kínálta lehetőségek hosszú sorát (a különböző levelezőlistákat, a szakterületükhöz tartozó honlapokat, a virtuális világkönyvtár szolgáltatásait stb.) feltárni.

Mindez a könyvtárosokat magvas feladatok elé állítja: maguknak is tájékozódniuk kell az új beszerzések „belbecséről”, ismerniük kell régebbi állományuk és a társintézmények állományának „teljesítőképeségét”, valamint azokat a korszerű lehetőségeket (Swetscan, EBSCOdoc, Uncover, UMI Infostore), amelyek igénybevételel akár egy napon belül is beszerezhetők a saját könyvtárból hiányzó dokumentumok.

Ráadásul – tényleges szakmájára, rangjára és pozíciójára való tekintet nélkül – minden felhasználót meg kell tanítani a korszerű technika uralására. ez a folyamat az adatbázis-használat oktatásával már évekkel ezelőtt elindult, majd az elektronikus könyvtárhasználatba történő bevezetéssé „eszkalálódott”.

* A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 29. vándorgyűlésén (Kecskemét, 1997. augusztus 8.) elhangzott előadás alapján.

Időnként fel-felmerül a kérdés: a könyvtár fel-e, illetve ha igen, mennyiben az általa szolgáltatott információ tartalmi helyességért. Aligha, illetve legfeljebb annyiban, hogy közvetve, adatbázisok, referálólapok, bibliográfiák és szakirodalmi kritikák rostájának segítségével megbizonyosodott-e alkalmassági fokáról, és ezt közölte-e a megrendelővel. Ez az eset is csak akkor áll fenn, ha a megrendelő nem konkrét információforrást kér. Ellenkező esetben a könyvtárnak minden információforrást szolgáltatnia kell. Ebből a nézőpontból van felbecsülhetetlen szerepe a könyvtárosi-szaktájékoztató ismereteknek, jártasságoknak és készségeknek.

Az eddig elmondottakból kitűnik, hogy a kutató és gyógyító szakembereknek valójában maximális szintű könyvtári-információs ellátásra van szükségük, magyarul mondva: a technika fejlettsége megengedte valamennyi szolgáltatásra. Számukra a kívánatos szintet azok a szolgáltatások testesítik meg, amelyekhez ingyenesen jutnak hozzá.

A térítéses szolgáltatások később közölt táblázatai arról tanúskodnak, hogy az anyaintézmény kötelékébe tartozóknak igencsak ritkán kell a zsebükbe nyúlniuk egy-egy szolgáltatás igénybevételeért. A *belső használók* tekintetében az orvosegyetemi könyvtárak lényegében mindmáig tartják magukat az 1976. évi könyvtári törvényerejű rendelet végrehajtási jogszabályának azon előírásaihoz, miszerint „a könyvtári anyagok helybeni használata, valamint erre rendelt részének kölcsönzése”, „a könyvtári anyagok más könyvtár számára [eredetben történő] kölcsönzése” és „a könyvtári rendszerre, ... a könyvtárak gyűjtőkörére, állományára és szolgáltatásaira vonatkozó tájékoztatás” díjmentes. Ezzel lényegében összevág az 1997. évi törvény 56. §-a, nevezetesen, hogy a beiratkozott könyvtárhasználót ingyenesen illeti meg a könyvtárlátogatás, a könyvtári dokumentumok kölcsönzése, az állományfeltáró eszközök használata, információ a könyvtár és a könyvtári rendszer szolgáltatásairól.

Maurice Line A jövő könyvtára c. tanulmányában (1994) a működés legfontosabb alapelveinek tartja az információhoz való korlátlan hozzáférést, de mindjárt hozzá is teszi, hogy ez nem feltétlenül jelent korlátozás nélküli ingyenességet. A hozzáférés egyes területeit „díjkötelezettnek” ismeri el, miközben rugalmas árpolitikájú térítést javasol. Ebben a megközelítésben a könyvtárak gazdasági működtetéséhez hozzátartozik az árbevétel mint a költségvetést kiegészítő tényező.

* * *

A térítéses szolgáltatásoknak több válfaja van. Közülük a bevételorientált szolgáltatásokra az orvosegyetemi könyvtárak körében nincs példa. Itt az ingyenes igénybevétel meglehetősen tág hatá-

rain túl a fizetési kötelezettség (legfeljebb) a beiratkozásnál, a kölcsönzött dokumentumok késedelmes visszaszármaztatása miatt, illetve a bekezdési költségért kínált szolgáltatások igénybevételeért merül fel.

Az alábbiakban az *orvostudományi egyetemi könyvtárakban* szedett díjakat foglaljuk össze táblázatok közlésével. Összehasonlítás végett esetenként az Állatorvostudományi Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem központi könyvtárának díjtételeit is feltüntetjük bennük.

A szóban forgó könyvtárak* közül – vö. az 1. táblázattal – a HIETE K, a POTE K és a SZOTE K egyáltalán nem szed beiratkozási díjat. Az ÁOTE K a beiratkozásért a nem anyaintézményiektől évi 500 Ft-ot kér, ha munkaviszonyban állnak, 300 Ft-ot pedig, ha nyugdíjasok. A SOTE K a külsősöktől, akár aktív személyről, akár nyugdíjasról van szó, évi 500 Ft-ot inkasszál. A DOTE K 100–100 forintot fizettet a beiratkozásért az egyetem valamennyi hallgatójával és munkatársával. A külsők számára 500 Ft-ba kerül a beiratkozás, de a nyugdíjasok ingyenesen iratkozhatnak be. Végül az ELTE K az anyaintézményhez tartozóktól nem igényel beiratkozási díjat, viszont a külső aktív személyektől és a nyugdíjasoktól egyaránt évi 1000–1000 forintnyit.

1. táblázat
Beiratkozási díjak

A könyvtár neve	Évi Ft-ban			
	Anyaintézményi hallgató	oktató	Külső dolgozó	Nyugdíjas
ÁOTE K	–	–	500	300
DOTÉ K	100	100	500	–
ELTE K	–	–	1000	1000
HIETE K	–	–	–	–
POTE K	–	–	–	–
SOTE K	–	–	500	500
SZOTE K	–	–	–	–

Késedelmi díjat a könyvtárak a kölcsönzött könyvek késedelmes visszaszármaztatásáért szednek (2. táblázat). E tekintetben egyetlen könyvtár sem különbözteti meg a belső és a külső olvasókat. E díjszedésben a DOTÉ K a legszigorúbb. A HIETE K, a POTE K és a SZOTE K késedelmi díjat sem szed. A többi könyvtár úgy vélekedik: nevelő jellege miatt van rá szükség.

* Az egyes könyvtárakat betűszóval jelöltük. Így: ÁOTE K – Állatorvostudományi Egyetem Könyvtára; DOTÉ K – Debreceni Orvostudományi Egyetem Könyvtára; ELTE K – Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára; HIETE K – Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Könyvtára; POTE K – Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtára; SOTE K – Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtára; SZOTE K – Szegedi Orvostudományi Egyetem Könyvtára.

2. táblázat
Késedelmi díjak

A könyvtár neve	Dokumentumonként napi Ft-ban	
	Felszólítás előtt	Felszólítás után
ÁOTE K	5	5
DOTE K	20	20
ELTE K	5	5 + postaköltség
HIETE K	-	-
POTE K	-	-
SOTE K	5	1 × 50 + 5 naponként további 5
SZOTE K	-	-

A fénymásolás díjtételeit (3. táblázat) egyfelől a kártyával vagy érmével működő automaták drágasága, másfelől a rendelésre történő szolgáltatás esetén a vele foglalkozó munkatárs bére emeli. A SZOTE K és a DOTE K nem rendelkezik semmiféle automatikus másolási lehetőséggel, s ezért nem is munkált ki semmiféle díjtételt rá. Az automaták beállítása azért előnyös, mivel az olvasók a teljes nyitvatartási időben azonnal másolhatnak velük. Egyébként a különböző könyvtárak másolási tarifái vagy azonosak, vagy közel állnak egymáshoz. A HIETE K elég keményen sújtja a külsősöket, miközben anyaintézményi használóit kedvezményezi. A POTE K az oldalak mindkét felére történő másolásért magasabb díjtételt alkalmaz.

3. táblázat
Fénymásolási tarifák

A könyvtár neve	Oldalanként Ft-ban			
	Mágnes-kártyás	Érmés	Megrendelés egyetemi	Sürgősségi pótlék külsős
ÁOTE K	7	-	10	10
DOTE K	-	-	8	8
ELTE K	5	-	8	10
HIETE K	-	-	5	18
			(áfával)	
POTE K	8,50	-	10 (15)*	12 (18)*
SOTE K	15	15	15	15
SZOTE K	-	-	8	8

*Az oldalak mindkét felére történő másolás esetén.

Számítógépes irodalomkutatás esetén az ELTE K és a SOTE K nem biztosít nyomtatási lehetőséget (4. táblázat). Az oldalankénti nyomtatásért szedett térítés legolcsóbb az ÁOTE K-ban, ahol a hallgatók csupán az irodalomkutatási eredményeket nyomtathatják ki. Saját lemezről nincs nyomtatás.

A számítógépes irodalomkutatás (5. táblázat) címén ismertetni kell a HIETE K táblázatba nem foglalható gyakorlatát is. Eszerint a Medline új

felhasználói megvesznek egy oktatólemezt 150 Ft-ért, találataik elmentésére pedig esetenként egy-egy további 150 forintos lemezt. Ugyancsak a HIETE K-ra vonatkozik, hogy az Internet használatát csak azoknak engedélyezik, akik havi 500 Ft-ért e-mail postafiókot nyitottak. E keretben használhatják az Internetet, ám térítésköteles szolgáltatásait nem vehetik igénybe, ui. ez még nincs szabályozva.

4. táblázat
Nyomtatási díjtételek

A könyvtár neve	Oldalanként Ft-ban
ÁOTE K	10 – csak irodalomkutatással együtt!
DOTE K	25
ELTE K	nincs rá lehetőség
HIETE K	18
POTE K	20
SOTE K	nincs rá lehetőség
SZOTE K	10

5. táblázat
A számítógépes irodalomkutatás díjai

A könyvtár neve	Kutatásonként Ft-ban
ÁOTE K	1500 + online számla 500 CD
DOTE K	500
ELTE K	készül a szabályzat
HIETE K	*
POTE K	térítésmentes
SOTE K	1500
SZOTE K	térítésmentes

* Leírás a dolgozat szövegében.

A hivatkozéselemzésről a 6. táblázat tájékoztat.

6. táblázat
A hivatkozéselemzés díjai

A könyvtár neve	Óránként Ft-ban	
	Belső	Külső
ÁOTE K	Létszámleépítés miatt az MTA Könyvtárába juttatják el az ilyen megrendeléseket	
DOTE K	1000	1000
ELTE K	-	-
HIETE K	-	-
POTE K	A könyvtárnak ténylegesen számlázott költség	
SOTE K	-	-
SZOTE K	-	-

Ami a könyvtárközi kölcsönzést illeti: a másolatban történő szolgáltatásnál a felhasznált papír, festék, villanyáram, gépamortizáció, dolgozói munkabér, meghatározott százaléknál sejt jelentkezik költségtényezőként. Mind az eredeti, mind a fénymásolt anyag felhasználóhoz való eljuttatása tekintélyes összegű postai költséget von maga után,

amely évről évre emelkedik. Egyesek azzal érveltek, hogy a küldés postaköltsége kiegyenlítődik az egy-egy könyvtár által kért dokumentumok megküldésének költségével. Ez azonban nem áll. A SOTE K pl. nagyon ritkán kér, viszont gyakorta küld e szolgáltatáson belül dokumentumokat. Mivel postai bérmentesítésre pénze nincs, portósan adja fel a küldeményeket.

A floppy-, illetve mágneskártya-értékesítés díjtételei felől a 7. táblázat informál. A floppyértékesítést a számítógépek fokozott védelme követeli meg. A vírusveszély miatt a SOTE K nem enged be csak helyben vásárolt, általa formattált lemezt. A mágneskártyák árát az előállítási költségek mértéke szabja meg.

7. táblázat

A floppy- és mágneskártya-értékesítés díjtételei

A könyvtár neve	Floppy	Mágneskártya
ÁOTE K	200	300
DOTE K	50–100	–
ELTE K	–	1000*
HIETE K	150	–
POTE K	tényleges költség	–
SOTE K	120	351
SZOTE K	–	–

* Ebből 500 Ft kaució, amely a mágneskártya bérleti díjának tekinthető.

A felsorolt szolgáltatások igénybevétele nyomán képződött bevétel a könyvtárak költségvetésének igen kis hányadát teszi csak ki. A SOTE K teljes költségvetésének mindössze 2–3%-át, ami – az elvonás miatt (lásd a 8. táblázatot) – a fénymásoló szolgálat fenntartására sem elég.

8. táblázat

A könyvtári bevételek felhasználási aránya

A könyvtár neve	Az egyetemi költségvetésbe kerül (%-ban)
ÁOTE K	100
DOTE K	30
ELTE K	22
HIETE K	0
POTE K	100
SOTE K	38,5
SZOTE K	0

Ennek ellenére: a brit *Ivette Tilson* felmérései (1994) igazolták, hogy a térítési díjak számottevő erkölcsi hasznot hajtanak, ui. megfékezik az indokolatlan igényeket, és visszatartják az olvasókat a szabályok semmibevevésétől. Tehát a díjszedésnek morális indítékai is vannak.

* * *

Mi várható a jövőben? Minden bizonnyal tovább folytatódik az elektronika térhódítása az összes szolgáltatásban, a könyvtári munka automatizálása. Londonban máris van egy olyan könyvtár, amelyben egyetlen könyv és más dokumentum sincs papírhordozón. Itt kizárólag online adatbázisokat és elektronikus folyóiratokat használnak, és a könyvtárközi kölcsönzést is elektronikusan működtetik.

A SOTE K legközelebbi fejlesztése az elektronikus folyóiratok használatát célozza meg, pontosabban: olyan Medline-használatot, amelyben a kivonat elolvasása után a teljes szövegű információhoz is hozzá lehet jutni.

A DOTE K a könyvtárközi kölcsönzés viteléhez napjainkban már a legkorszerűbb technikát alkalmazza: a kérést számítógépi úton továbbítja az EBSCOdoc-hoz, majd az Ariel szoftver közvetítésével kapja meg a szkennelt anyagot. A könyvtárból igény szerint vagy kinyomtatva, vagy elektronikus formában jut el az anyag a megrendelőhöz.

Ugyancsak előrelépés, hogy az e-maillal rendelkezők könyvtárközi kölcsönzési kéréseiket ezen az úton-módon is eljuttathatják a kiszemelt könyvtárhoz (pl. a SOTE K-hoz), feltüntetve azt is, hogy a szóban forgó forrást postán vagy faxon igénylik-e.

Lengyel László a könyvtárak három funkcióját emelte ki: civilizációs védőernyőt biztosítanak; beruházásaikkal, fejlesztéseikkel garantálják a társadalom fejlődését; olvasótáboruk által meghosszabbítják a jövőt. Mindhárom feladat a szolgáltatásokhoz kötődik, többek között azokhoz is, amelyekről itt szó volt.

Beérkezett: 1997. IX. 3-án.